

منظومه حماسی

تکمله آزاد

بر حمله حیدری باذل مشهدی

سروده میرزا محمد صادق آزاد کشمیری

۱۲۶۱ هجری

پژوهش

امیر حسین رضایی - نیلوفر فرحزادی

با یادداشتی از دکتر سجّاد آیدنلو

سرشناسه: آزاد کشمیری، محمد صادق، قرن ۱۲ق.
 عنوان: معرفی و متن تکمله‌ای بر منظومه حمله حیدری
 نام پدیدآور: محمد صادق آزاد کشمیری
 پژوهش: امیرحسین رضایی، نیلوفر فرحزادی
 ویراستار: طاهره کاظمی
 مشخصات نشر: تهران: کلام سلیس، ۱۴۰۰
 مشخصات ظاهری: ۳۳۶ص؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ سم
 یادداشت: کتاب حاضر تکمله‌ای بر کتاب «حمله حیدری» اثر محمد رفیع بن محمد باذل است.
 موضوع: شعر مذهبی فارسی -- قرن ۱۲ق.
 موضوع: Religious poetry, Persian -- 18th century
 موضوع: محمد (ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ق. -- شعر
 موضوع: Muhammad, Prophet -- Poetry
 موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ق. -- شعر
 موضوع: Poetry -- 600-661, Imam I Ali ibn Abi-talib
 موضوع: شعر فارسی -- قرن ۱۲ق.
 موضوع: Persian poetry - 18th century
 شناسه افزوده: رضایی، امیرحسین، ۱۳۶۹-
 شناسه افزوده: فرحزادی، نیلوفر، ۱۳۶۸-
 شناسه افزوده: کاظمی، طاهره، ۱۳۶۶-، ویراستار
 شناسه افزوده: باذل، محمد رفیع بن محمد، - ۱۱۲۳ق. حمله حیدری
 PIR6613
 ۸/۵ فا
 ۸۷۰۰۶۵۳
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 شابک: 978-622-98933-2-6

عنوان کتاب: معرفی و متن حماسه تکمله آزاد کشمیری
 شاعر: میرزا محمد صادق آزاد کشمیری
 به کوشش: امیرحسین رضایی، نیلوفر فرحزادی
 ویراستار: طاهره کاظمی
 صفحه‌آرا: فاطمه کاظمی
 طراح جلد و کتیبه بسم الله: نسرين رحيمي ساعي
 نگاره روی جلد: حسن روح الامين، شیر سکه صلح، رنگ روغن روی بوم، ۱۳۹۵
 ناشر: کلام سلیس
 چاپ اول: پاییز ۱۴۰۰
 شمارگان: ۳۵۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۹۳۳-۲-۶
 آدرس: تهران، م شهدا، خ مجاهدین اسلام، خ شهید عظیم زادگان، بن بست اول، پ ۱، ط ۱
 تلفن: ۰۹۲۰۱۳۹۸۱۱۰
 آدرس الکترونیکی: kalam.salis.pub@Gmail.com

سخن ناشر

یکی از تنومندترین و ارجمندترین شاخه‌های ادبیات فارسی، ادبیات شیعی است. میراثی عظیم از نظم و نثر در مدح و مرثیه اهل بیت علیهم السلام و مجموعه‌ای ستارگانی از معارف شیعی. با تحیر و تأثر باید گفت که این میراث مکتوب، به شکلی شگفت‌انگیز، دیده نشده و سهم و قدرش در ادبیات فارسی ناشناخته مانده است. البته در دهه اخیر گام‌های خوبی در این حوزه برداشته شده؛ اما هنوز تا رسیدن به حد مطلوب فاصله بسیار است.

از سال ۱۳۹۰ گروهی از دانشجویان ارشد و دکتری ادبیات فارسی، دست به دست هم دادیم تا به قدر توانمان در شناختن و شناساندن این میراث معنوی بکوشیم. بدین ترتیب، مؤسسه ادب‌پژوهی شیعی (سلیس) شکل گرفت.

امید که گام‌های سلیس در راهش استوار بماند و ثمره خدماتش روز بروز به کام مشتاقان ادبیات شیعی گوارا بیاید؛ آمین!

فهرست

۱۰	پیش‌گفتار
۱۲	زنده در دل فراموشی
۱۳	جریان حماسه‌سرایی شیعی چیست؟
۱۴	فصل اول
۱۶	معرفی شاعر
۱۹	معرفی کلی منظومه
۲۰	وزن منظومه
۲۱	تقلید از شاهنامه
۲۲	مآخذ اثر
۲۴	اهدائیه
۲۴	ابیات آغازین
۲۵	ابیات پایانی
۲۵	عنوان منظومه در متن
۲۵	عناوین مهم
۲۷	سبب تألیف
۲۸	اشخاص مهم
۲۹	مفاخره

۲۹.....	تحمیدیه
۳۰.....	نعت
۳۰.....	منقبت اهل بیت (ع)
۳۱.....	ساقی نامه
۳۲.....	توصیف اندام و رفتار جنگاوران
۳۳.....	توصیف جنگ و ستیز جنگاوران
۳۴.....	توصیف لشکر و آرایش آن
۳۵.....	توصیف افراد
۳۵.....	توصیف جلوه‌های طبیعت
۳۶.....	رجز خوانی و مبارز طلبی
۳۷.....	گفت‌وگو و مناظره افراد
۳۷.....	نامه نگاری‌ها
۳۹.....	رخصت طلبی
۳۹.....	سوگواری‌ها
۴۱.....	راز و نیاز و مناجات و دعا
۴۲.....	مطابقت با تاریخ یا خروج از آن
۴۲.....	زن در نگاه شاعر
۴۳.....	آیات و احادیث
۴۴.....	قافیه
۴۵.....	خصوصیت لهجه

۴۵	ایراد وزنی.....
۴۶	تغییر کلمه.....
۴۷	تغییر در ساخت معلوم و مجهول یا گذر فعل.....
۴۷	جملات پیچیده.....
۴۸	ایراد نحوی.....
۴۹	نسخه‌شناسی.....
۵۲	توضیحات فصل اول.....
۵۴	فصل دوم.....
۵۴	ملحقات میرزا محمد صادق متخلص به آزاد غفرالله ذنوبه و ارفع در جاته می گوید.....
۵۶	در نعت جناب حضرت سید المرسلین صلوات الله علیه و آله اجمعین.....
۵۸	به سبب تألیف کتاب گوید.....
۶۱	نشستن امیرالمؤمنین علی بر مسند خلافت و تعیین نمودن حکام.....
۶۴	مکالمه عایشه با ام سلمه و رفتن به بصره به منازعت امیرالمؤمنین.....
۶۷	به در کردن عایشه عامل حضرت امیرالمؤمنین را از بصره و روانه شدن او.....
۷۴	نامه نوشتن امیرالمؤمنین به طلحه و زبیر و شرح خطبه امام حسن.....
۸۴	فرستادن شیر خدا مسلم را با قرآن در میدان و کشته شدن مسلم.....
۹۴	جنگ کردن عایشه با لشکر حضرت امیرالمؤمنین و منهزم شدن فوج نافرجام.....
۹۹	مکالمه ابن عباس و امیرالمؤمنین و امام حسن با عایشه، مادر مؤمنین.....
۱۰۵	در ساقی نامه می گوید.....
۱۰۶	در بیان آغاز داستان جنگ صفین.....

- رفتن مالک اشتر به بلاد جزیره و نامه نوشتن شاه مردان به معاویه و برگشتن رسول، بی نامه ۱۱۰
- فرستادن اسدالله الغالب، جریر بن عبدالله را به شام و مکالمه او با معاویه ۱۲۱
- در بیان مکالمه جریر دلاور با شرحبیل و مراجعت نمودن جریر به خدمت جناب امیر ۱۳۲
- نامه نوشتن معاویه به امیرالمؤمنین و جواب نامه او ۱۴۰
- مشورت کردن امیرالمؤمنین با مسلمین در جنگ معاویه و رفتن به آن میدان ۱۵۲
- رسیدن جناب شاه ولایت و خبر دادن از واقعه شهادت کربلا ۱۵۵
- زاری نمودن لشکر در صحرای بی آب و معجزه عالی جناب و رسیدن به بلاد جزیره ۱۵۹
- جنگ مالک اشتر با ابوالاعور و رسیدن سلطان دین به صفین ۱۶۳
- جنگ کردن سپاه جناب حضرت امیرالمؤمنین با سپاه معاویه برای آب فرات ۱۶۷
- در بیان فرستادن حضرت امیرالمؤمنین سعید بن قیس را در پیش معاویه ۱۷۷
- کشتن جناب حضرت امیرالمؤمنین، احیمر و حویر، غلامان والی شام را ۱۸۲
- جنگ کردن سعید بن قیس با ذوالکلاع که سرکرده شام بود و ظفر یافتن او ۱۹۱
- جنگ ابویوب انصاری با مردم شام ۱۹۴
- آمدن عبیدالله بن عمر به میدان و درخواست نمودن امام حسن ۱۹۹
- در بیان آمدن اسدالله الغالب به میدان و طلب کردن معاویه را ۲۰۳
- رسیدن اهل اسلام به لشکر شام و رفتن ابوهریره و ابودردا و برگشتن آن‌ها ۲۰۸
- در بیان جنگ کردن مالک اشتر با عمروعاص و برگشتن آن نابه‌کار و زخمی شدن او ۲۱۴
- رفتن ابوالاعور با چهار فوج به میدان و فرستادن امیرالمؤمنین چهار فوج و جنگ شدن ۲۱۷
- که در حيله شاگردش استاد شد ۲۲۲
- جنگ دلیران اسلام با شامیان و افتادن معاویه از مرکب ۲۲۲

پیش‌گفتار

دین اسلام و مذهب تشیع بی‌هیچ تردیدی یکی از مولفه‌های مهم هویت ملی ایران و ایرانیان است. همان‌گونه که فردوسی با سرایش شاهنامه بخشی از هویت پیش از اسلام ایران/ ایرانیان را در شاهکاری فاخر، مدون و منسجم حفظ و عرضه کرده است، کمتر از یک سده پس از پایان نظم شاهنامه نیز سنت یا جریان سرایش منظومه‌های دینی و مذهبی به منظور توجه ادبی به میراث اسلامی و شیعی آغاز شده است.

بر اساس آنچه تا کنون شناسایی و معرفی شده علی‌نامه ربیع (سروده سال ۴۸۲ ه.ق) نخستین منظومه مذهبی ادب فارسی است که در ۱۱۲۲۰ بیت به نظم گشوده شده و بعد از آن، این کار تا روزگار معاصر ادامه یافته است. تقریباً همه منظومه‌های دینی و مذهبی شعر فارسی از نظر انتخاب قالب مثنوی، بحر مقارب (جز برخی استثناها) و زبان و بلاغت، زیر تأثیر شاهنامه فردوسی بوده‌اند و آنها را باید منظومه‌های مقلد شاهنامه دانست اما در همین جا باید خاطرنشان کرد که برخلاف مشهور، کاربرد تعبیر حماسه‌های دینی یا مذهبی برای آنها درست و دقیق نیست زیرا این آثار به لحاظ موضوع و محتوا حماسه در معنای اصطلاحی و فنی آن نیستند و در تاریخ ادبیات فارسی هیچ اثری جز شاهنامه را نمی‌توان و نباید حماسه نامید. از این روی تعبیر دقیق و درست برای این آثار منظومه‌های دینی و مذهبی پیرو شاهنامه است همچنان‌که آثار پهلوانی پس از شاهنامه یعنی کتابهایی مانند گرشاسپ‌نامه، کوش‌نامه، بهمن‌نامه، فرامرزنامه و... را نیز باید منظومه‌های پهلوانی خواند نه حماسه‌های پهلوانی.

موضوع منظومه‌های دینی و مذهبی عموماً تاریخ صدر اسلام با محوریت رویدادهای زندگی پیامبر اسلام (ص) و امام علی (ع) و البته برخی شخصیت‌های دینی و مذهبی دیگر از جمله امام حسین (ع)، محمد حنفیه، مختار و دیگران است و گاه در میان این آثار متون مفصلی مانند همایون‌نامهٔ زجاجی نیز دیده می‌شود. روایات و گزارشهای بعضی منظومه‌های دینی و مذهبی ادب فارسی با منابع اخبار تاریخ اسلام مطابقت کامل یا نسبی دارد و در برخی دیگر نیز (نظیر خاوران‌نامهٔ ابن حسام خوسفی) جنبهٔ داستانی غالب است که باید مورد توجه محققان و مصححان این متون باشد. به دلیل تأثیرپذیری این منظومه‌ها از شاهنامهٔ فردوسی، بررسی مقایسه‌ای زبان و بلاغت آنها با سبک و کاربردهای فردوسی، تحقیقی است که هم در آشکار شدن ظرایف زبانی و بیانی این آثار بسیار سودمند است و هم گاهی / احتمالاً می‌تواند بعضی دقائق شاهنامه را روشن‌تر کند

به رغم اهمیت منظومه‌های دینی و مذهبی فارسی متأسفانه کم و کیف توجه تحقیقی به این متون بسیار اندک است و هنوز شماری از منظومه‌های مهم به صورت علمی - انتقادی تصحیح و چاپ نشده است. از این روی رویکرد علمی انتشارات محترم کلام سلیس و محققان جوان آن به تدوین و طبع گزیده‌هایی از این آثار، ستودنی است و امید است که در آینده همین ناشر ارجمند و پژوهشگران همکارش بتوانند متن کامل بعضی از این منظومه‌ها را نیز به روشی درست و علمی تصحیح و چاپ بکنند.

سجاد آیدینلو

اورمیه، خرداد ماه سال ۱۴۰۰